

Předmluva

Linda Piknerová – David Šanc

Diskuse o nových mocnostech (emerging powers)¹ v mezinárodním systému patří k neaktuálnějším tématům současných mezinárodních vztahů. Emancipace zemí, které během období studené války mohly jen obtížně naplno artikulovat své zájmy, byla zahájena s koncem bipolárního rozdělení světa, kdy země řazené do globálního Jihu², jako jsou Čína, Indie či Brazílie, začaly (ve srovnání s předchozím obdobím) o poznání asertivněji usilovat o zvýšení své mezinárodní prestiže. Mezinárodní scéna tak byla během krátké doby doslova zaplavena množstvím analýz, zpráv a komentářů vztahujících se k vze-stupu těchto zemí, o čemž názorně svědčí mimo jiné nárůst počtu expertů majících snahu se k dané problematice vyjadřovat. Vedle „nezpochybnitelné“ trojice nových mocností (Čína, Indie, Brazílie) postupně vykristalizovala skupina dalších zemí, které v nastupující epoše spatřovaly naději, jak zlepšit své mezinárodní postavení. Za nejzářnější zástupce této druhé vlny můžeme bezesporu považovat Jihoafrickou republiku či Indonésii, které se s předešlou skupinou zemí sice nemohou porovnávat co do rozlohy či ekonomické síly, přesto však o sobě dávají stále hlasitěji znát. A byly to právě nové mocnosti, které začaly výrazně formovat postbipolární mezinárodní řád, který slovy Samuela Huntingtona získal unimultipolární podobu, v níž protiváhu k americké dominanci začaly představovat právě nově nastupující mocnosti. O tom, že nové mocnosti svou existencí výrazně redefinují soudobý mezinárodní pořádek, svědčí mimo jiné předpoklad, že do roku 2050 zůstanou mezi šesticí největších světových ekonomik pouze USA a Japonsko a zbytek budou tvořit právě nastupující mocnosti.³

Původní trojice nových mocností – Čína, Indie a Brazílie – byla postupně rozšiřována o další země, které více či méně splňovaly obecně akceptované atributy této skupiny (velký ekonomický potenciál, demografický růst, snaha o prosazení změn v mezinárodní politice a ekonomice apod.). Je důležité vyzdvihnout, že přestože za počátek emancipace nových mocností považujeme konec studené války, za

zlomový moment musíme rovněž označit rok 2008 a počátek světové hospodářské recese, po které se začalo hovořit o definitivním konci americké epochy. Přestože například Zbigniew Brzezinski⁴ tvrdí, že Spojené státy mají budoucnost ve svých rukou a je jen na nich, zda dokáží vhodně redefinovat strategii, jejímž prostřednictvím budou i nadále světovou supervelmocí, je zřejmé, že jsme svědky vzestupu zemí, o jejichž významu pro mezinárodní systém se před dvaceti lety přinejlepším jen spekulovalo. Ukončení bipolární konfrontace proto můžeme chápat jako strukturální příčinu umožňující vzestup nových mocností, rok 2008 pak jako milník, který potvrdil trendy nastoupené počátkem 90. let 20. století.

Právě výše uvedené diskuse nás inspirovaly k přípravě předkládané knihy, jejímž cílem je přiblížit českému prostředí problematiku vzestupu nových mocností globálního Jihu v mezinárodním systému a předložit možné argumenty vysvětlující, proč některé ze zemí mají potenciál sehrávat v nadcházejících dekádách stále významnější roli v mezinárodním kontextu. Domníváme se, že dané téma – navzdory své aktuálnosti a význačnosti – není v českém prostředí stále dostatečně reflektováno, a dosavadní analýzy zaměřující se na některou z nových mocností jsou spíše ojedinělými pokusy zachycujícími partikulární aspekty jejich vzestupu nežli celkovým pohledem na problematiku jako takovou. Druhým důvodem pak je, že pokud již nějaké texty na dané téma vznikají, soustředí se povětšinou na Čínu a (nebo) Indii, které sice představují ukázkové příklady nových mocností, avšak ani zdaleka nejsou jedinými svého druhu.⁵ Zúžením záběru na uvedenou dvojici tak dochází mnohdy ke zjednodušení dané problematiky, což se následně promítá do mylné interpretace některých skutečností. Konečně třetím důvodem, který nás vedl k přípravě této publikace, je fakt, že nové mocnosti jsou často vnímány jako skupina a priori sdílející řadu společných charakteristik, ačkoliv při bližším pohledu lze mezi nimi vysledovat řadu odlišností. Domníváme se proto, že vedle společných znaků má také smysl věnovat pozornost signifikantním rozdílům, které od sebe jednotlivé země navzájem odlišují, a tím ukázat, že každá z nových mocností hájí primárně své vlastní mocenské zájmy. Naším záměrem je proto jak zachytit fenomén vzestupu nových mocností jako takový, a to

včetně strukturálních změn za ním stojících, tak také prostřednictvím pětice případových studií analyzovat, jak se tyto změny odrazily v jejich chování. Mezi otázky, na které se snaží jednotlivé kapitoly průběžně hledat odpověď, patří: Jaké byly strukturální příčiny stojící za vznikem fenoménu nových mocností? Existují znaky, které by byly všem nastupujícím mocnostem společné? Jakými specifiky se naopak vyznačuje chování sledované pětice a lze vůbec hovořit o obecné kategorii nových mocností? Kde můžeme hledat kořeny vzestupu jednotlivých zemí? Jaké motivy měla daná země pro to, aby začala budovat své mocenské postavení, a získala tak status nové mocnosti? Právě diskusi o možných limitech vnímání nových mocností coby homogenní skupiny považujeme za významný impuls pro další rozvoj výzkumu daného tématu.

Vymezenému cíli a zmíněným otázkám odpovídá i struktura knihy, v níž jsou první dvě kapitoly věnovány geopoliticko-mocenským změnám odehrávajícím se v mezinárodním systému na přelomu 80. a 90. let a rovněž vysvětlení klíčových pojmů, se kterými se v rámci debat o nových mocnostech v mezinárodním systému setkáváme. Vedle pojmosloví bude pozornost věnována také fenoménům, s nimiž jsou nové mocnosti nejčastěji spojovány. Jedná se především o tzv. jiho-jižní spolupráci, jejíž existence je považována za projev solidarity zemí globálního Jihu a je zpravidla vnímána jako nástroj, jehož prostřednictvím se mají tyto země emancipovat. Jedním z nástrojů používaných k tomuto cíli je například poskytování rozvojové pomoci ze strany nových mocností, které samy patřily a zpravidla stále patří (!) také mezi příjemce rozvojových prostředků, či vysílání peacekeepingových jednotek do mezinárodních misí, čímž se nové mocnosti snaží zlepšit svou image na mezinárodní scéně.

V druhé části pak bude pomocí pětice případových studií názorně demonstrována proměna pozice dané země v mezinárodním systému, která přímo souvisí s představenými geopoliticko-mocenskými změnami. V rámci případových studií bude věnována pozornost Číně, Brazílii, Indii, Jihoafrické republice a Indonésii, přičemž ačkoliv platí, že do výběru mohly být zahrnuty i jiné země (Rusko, Mexiko, Turecko, Nigérie), rozhodli jsme se pro výše uvedené složení, a to z několika následujících důvodů.

Jak již bylo naznačeno v předchozích odstavcích, můžeme země označované všeobecně za nové mocnosti v zásadě rozdělit do dvou skupin: na trojici Čína – Indie – Brazílie a na ostatní země, u kterých sice zaznamenáváme politicko-mocenský vzestup s koncem studené války, nicméně jejich politický, ekonomický i demografický potenciál je ve srovnání s uvedenou trojicí výrazně nižší. V této souvislosti se setkáváme s množstvím zkratk, jež jsou tvořeny počátečními písmeny zemí, o kterých se mluví jakožto o nastupujících mocnostech. Bezesporu nejznámějším akronymem je BRIC(S), za jehož vznikem stojí investiční skupina Goldman Sachs a její analýza nazvaná *Building Better Global Economic BRICs*, jež v roce 2001 poprvé upozornila na existenci čtyř zemí, které svým ekonomickým potenciálem mají sílu změnit zavedený ekonomický řád.⁶ Není bez zajímavosti uvědomit si v této souvislosti dvě skutečnosti, a sice zaprvé, že za vznikem BRIC(S) stál vnější (západní) aktér, který vytvořil označení, jež dané země přijaly za vlastní a začaly se s ním postupně identifikovat. Zadruhé stojí za povšimnutí, že při bližším prozkoumání skupina není ani zdaleka vnitřně koherentní a mezi zeměmi panují obrovské rozdíly. To platí zvláště po roce 2011, kdy byla skupina rozšířena o Jihoafrickou republiku, která byla přizvána především proto, že Čína měla zájem zapojit do spolupráce africkou zemi, a to z důvodu posilování vlastního vlivu na kontinentu. Podíváme-li se na skupinu podrobněji, zjistíme, že zjevné rozdíly panují v charakteru ekonomik, kdy ruská ekonomika je centralizovaná a závislá na vývozu komodit s nízkou přidanou hodnotou, čínské hospodářství je navázáno na mezinárodní obchod a Jihoafrická republika dosahuje v HDP na hlavu úroveň mezi Brazílií a Ruskem a jednoznačně převyšuje Čínu i Indii. Země rovněž nesdílejí společnou vizi o tom, jak by měl vypadat nový globální pořádek, na jehož vytváření by se však všechny rády podílely. Shoda panuje pouze v tom, že stávající mezinárodní řád je třeba změnit, ovšem na tom, jaká by měla být jeho nová podoba, konsenzus neexistuje. Vnitřní diverzita členů skupiny BRICS nás pak vede k výše naznačené úvaze, že mezi novými mocnostmi panují v řadě ohledů natolik významné rozdíly, že je obtížné o nich hovořit jako o homogenní entitě a že primárním zájmem každé z takto označovaných zemí je posílení vlastního mezinárodněpolitického postavení.

Vzhledem k tomu, že země skupiny BRICS jsou právě těmi, o nichž se hovoří coby o nastupujících mocnostech, rozhodli jsme se do případových studií zahrnout kromě Ruska všechny čtyři zbývající členy. Důvodem, jenž nás vedl k nezařazení Ruska, je fakt, že se nejedná o zemi patřící do globálního Jihu a není možné tvrdit, že k její mezinárodněpolitické emancipaci výrazně přispěl konec studené války. Přestože Rusko patří mezi klíčové aktéry mezinárodního systému a má ambici ovlivňovat jeho struktury, nevykazují tyto jeho aktivity charakteristiky, se kterými se jinak setkáváme u dalších nastupujících mocností (například podpora jiho-jihní spolupráce).

Vedle akronymu BRICS se stále populárnějšími stávají rovněž další zkratky, jež odkazují k existenci skupin zemí sdílejících určité společné rysy. Patrně největší konkurenci BRICS dnes představuje skupina MINT, která je tvořena Mexikem, Indonésií, Nigérií a Tureckem a kterou podobně jako v předchozím případě identifikovala investiční skupina Goldman Sachs, respektive její ekonom Jim O'Neill. Odhady hovoří o tom, že v roce 2050 by země MINT měly zaujímat osmou až čtrnáctou příčku ve světě co do velikosti národních ekonomik.⁷ Země MINT tudíž mají podle expertů potenciál být novými tahouny významných mezinárodních změn. Jejich společným rysem je specifická geografická poloha, díky které mohou fungovat coby vstupní brána (či dokonce most) do konkrétního regionu.

Dalším oblíbeným označením je CIVETS zahrnující Kolumbii, Indonésii, Vietnam, Egypt, Turecko a Jihoafrickou republiku. Klíčovým společným jmenovatelem této skupiny, jejíž autorství je připisováno Robertu Wardovi, je velmi mladá populace, jejíž průměrný věk se pohybuje kolem 27 let. V případě, že by se podařilo těmto zemím účinně kontrolovat další přírůstek obyvatelstva a současně zajistit této mladé generaci adekvátní pracovní příležitosti, vytvořená demografická dividenda by znamenala obrovský potenciál pro růst jednotlivých národních ekonomik.⁸ Za zmínku stojí také zkratka PPICS, jež zahrnuje Peru, Filipíny, Indonésii, Kolumbii a Srí Lanku a za jejíž vznik vděčíme francouzské pojišťovací skupině Coface. Společnost Coface označila uvedené země za neo-nastupující (neo-emerging), což koresponduje s tím, že jde o jakýsi druhý sled nových mocností po zemích BRICS. Skupinu PPICS opět spojuje možnost

značného ekonomického růstu, potenciál k diverzifikaci národních ekonomik a schopnost vyvážet produkty s přidanou hodnotou.⁹ Ke skloňovaným zkratkám patří také VISTA tvořená Vietnamem, Indonésií, JAR, Tureckem a Argentinou, TIMBI sdružující Turecko, Indonésii, Mexiko, Brazílii a Indii či KIA zahrnující Koreu, Indonésii a Austrálii.¹⁰

Konečně posledním ze zmíněných označení je Next 11 (neboli Dalších 11), což je opět termín, který se poprvé objevil v roce 2005 a za jehož rozšíření vděčíme investiční skupině Goldman Sachs. Do jedenáctky zemí jsou řazeny Bangladéš, Egypt, Indonésie, Írán, Korea, Mexiko, Nigérie, Pákistán, Filipíny, Turecko a Vietnam. Jedná se o země, které společně generují 7 % světového HDP a jsou poměrně vysoce urbanizované, což vytváří dobrý předpoklad pro další ekonomický rozmach.¹¹ Společným znakem uvedené jedenáctky je enormní demografický potenciál.

Z uvedených výčtů zemí je patrné, že za země druhého sledu jsou zpravidla považovány státy, které mají potenciál k značnému ekonomickému růstu a které současně v řadě případů představují významného regionálního hráče. Za nejtypičtějšího představitele této kategorie považujeme Indonésii, která figuruje ve všech uvedených skupinách a coby čtvrtá nejlidnatější země světa má zřejmý potenciál stanout po boku gigantů, jako jsou Čína, Indie či Brazílie. Konečně poslední vysvětlení, proč jsme se rozhodli věnovat pozornost vedle zemí BRICS také Indonésii, plyne z aktivit Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj (OECD). Ta zařadila Indonésii (společně s Brazílií, Čínou, Indií a JAR) mezi země, se kterými má rozšířené portfolio spolupráce jdoucí nad rámec běžných vztahů s nečlenskými státy OECD. Uvedená pětice tak má největší šanci stát se v nadcházejících letech členem OECD, k čemuž sice povede ještě strastiplná cesta, na straně druhé to však svědčí o tom, že OECD má tendenci nahlížet na tyto země jako na relativně koherentní uskupení.¹² Jednotlivé případové studie pak sledují vymezený cíl předložené knihy a snaží se nabídnout pohled na danou zemi v kontextu jejích mezinárodněpolitických ambicí, ke kterým v některých případech docházelo již před koncem studené války, avšak jejich největší rozmach je patrný až s ústupem bipolární konfrontace.

Přestože již zaznělo, že v mezinárodním prostředí se námi sledované téma těší značné pozornosti, je naším záměrem představit danou problematiku v co nejširší perspektivě především českému čtenáři, který může trpět jistým nedostatkem relevantních informací zasazených do adekvátního kontextu. Věříme, že toto „šedé“ místo se nám prostřednictvím této knihy podaří částečně zaplnit či alespoň přispějeme k diskusi, která je na toto téma vedena.